

El castell cartoixa de Vallparadís

Museu de Terrassa

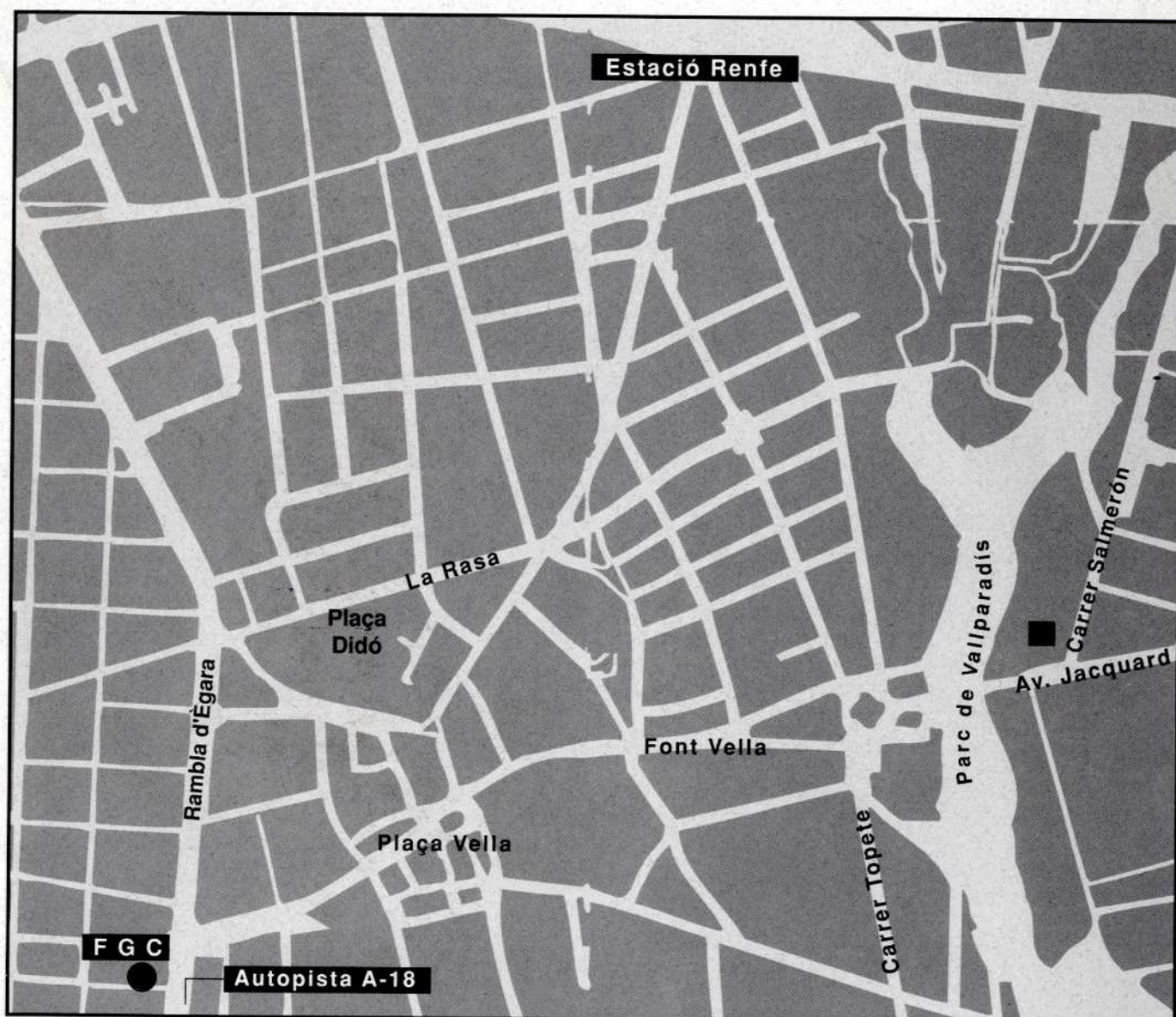
PRESENTACIÓ

El Museu de Terrassa, seguint la línia de publicacions iniciada amb els Catàlegs del Museu, enceta una nova col·lecció, adreçada a la difusió del patrimoni local.

En aquest cas, el primer exemplar dels Quaderns del Museu de Terrassa està dedicat al castell cartoixa de Vallparadís, un dels elements més significatius del patrimoni immoble local i al mateix temps seu principal del Museu de Terrassa.

Aquest quadern neix amb voluntat d'ésser una eina didàctica i de difusió adreçada al públic en general, però amb la possibilitat, mitjançant l'edició d'un quadern annex, d'oferir una proposta pedagògica per a alumnes d'ensenyament secundari obligatori.

Rosa Maria Fernández i Sansa
Regidora de Cultura

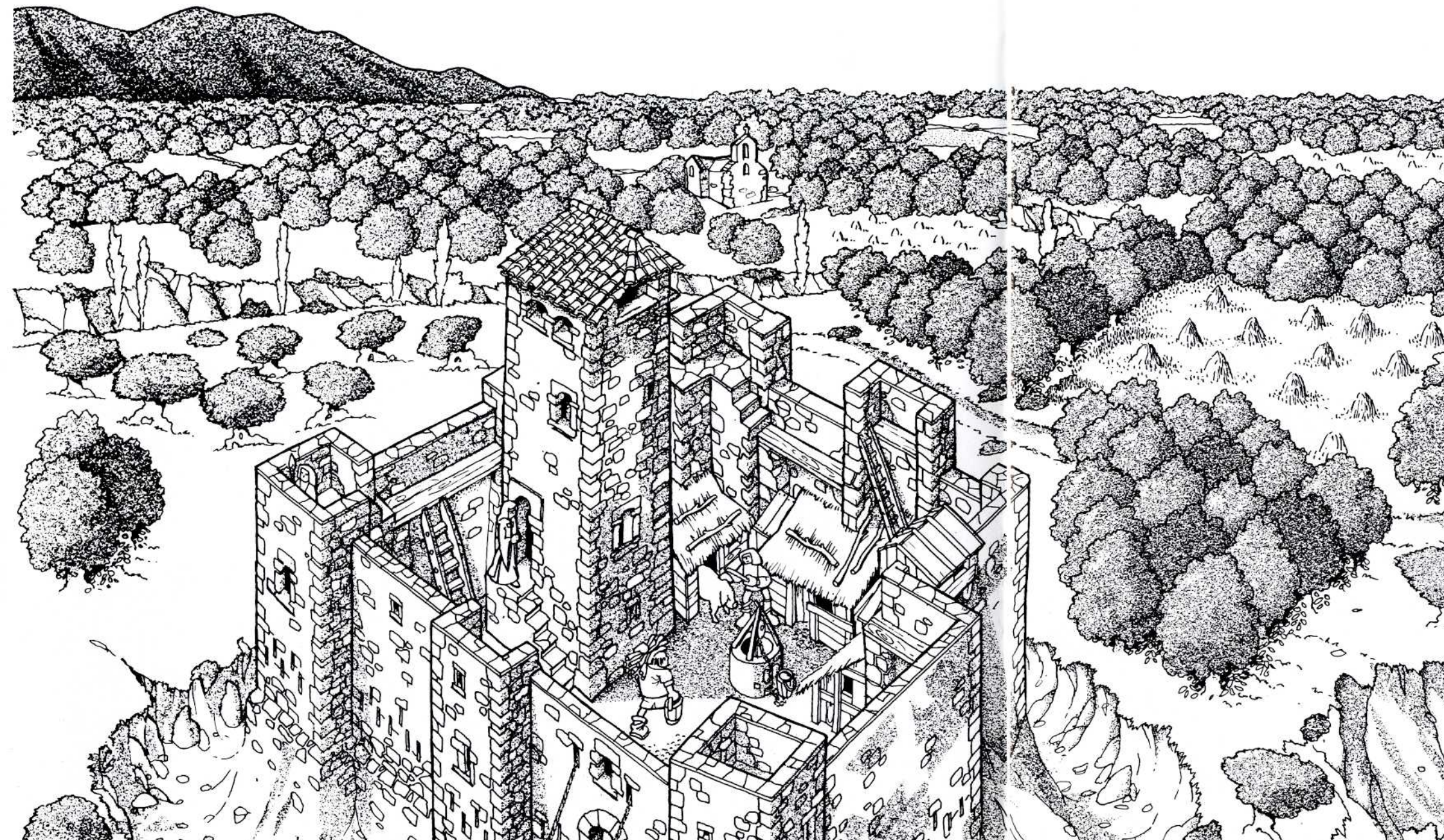
■ Museu de Terrassa. castell cartoixa de Vallparadís - carrer Salmerón, s/núm.

El castell cartoixa de Vallparadís

Els orígens: el castell	3
La cartoixa	6
La quadra	9
El castell i la ciutat	12
Una visita al castell	15
El castell avui	17
Per a saber-ne més	18

Els orígens: el castell

Els orígens: el castell

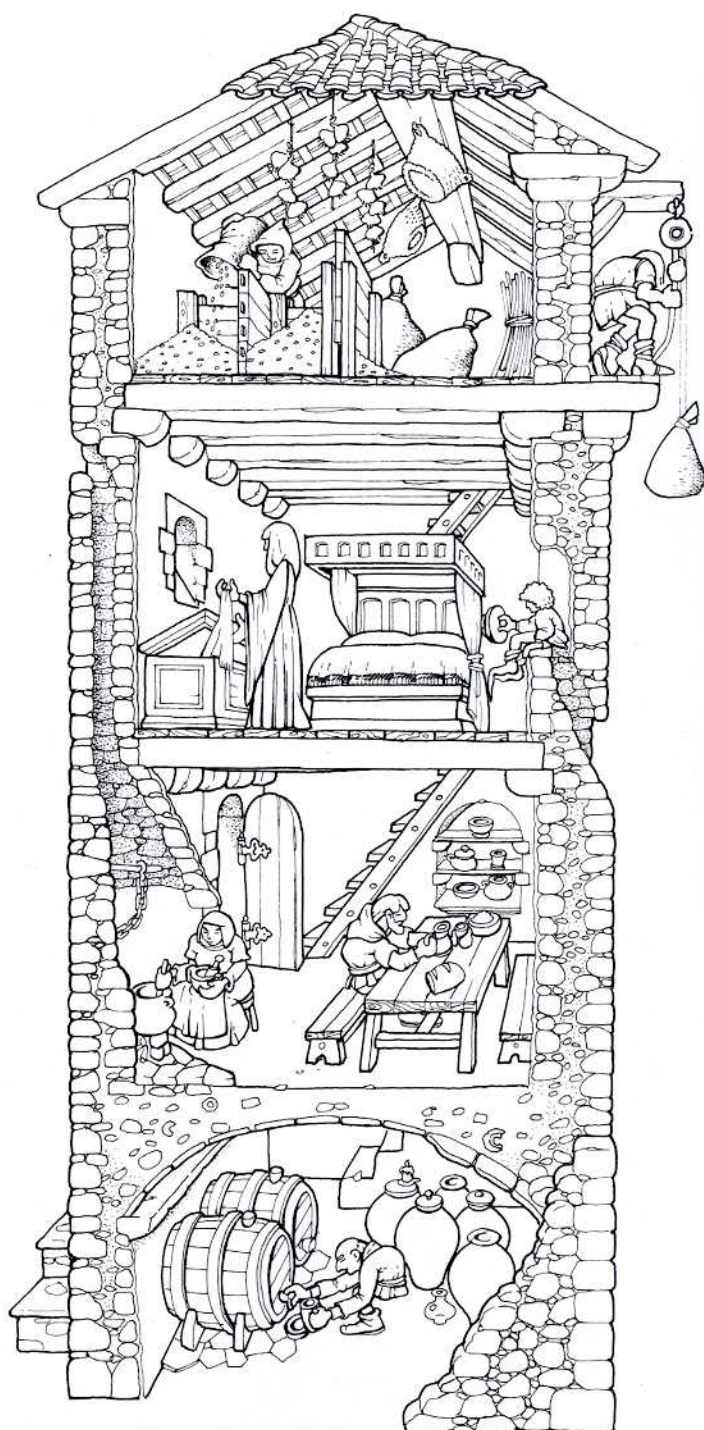
La notícia més remota referida a la construcció d'una fortificació prop del torrent de Vallparadís –denominació que prové de l'antiga *Vallis Paradise* o Vall de Paradís que apareix en la documentació medieval– data de principi del segle XII. Berenguer Sanlà i la seva esposa Ermessenda adquiriren per compra al comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, la propietat on van construir la seva residència senyorial fortificada, que dominava el territori de la quadra de Vallparadís.

Els fills de Berenguer Sanlà abandonaren el cognom patern i adoptaren el de *Terrassa*, naixent nucli urbà medieval a l'altra banda del torrent de Vallparadís, al voltant del castell palau de Terrassa, que dona lloc a l'actual ciutat. Membres d'aquest llinatge tingueren càrrecs i participaren en iniciatives públiques durant els segles XIII, XIV i XV.

Són poques les referències certes que tenim per relacionar el document de compra del segle XII amb algunes de les estructures actuals de l'edifici. Hem de suposar una primitiva fortificació amb fossat als sectors nord, est i sud, amb un perímetre semblant al de l'actual, emmurallada, amb els seus angles i trams més llargs reforçats amb torres de planta quadrada, amb presència de sageteres als seus murs i amb una torre quadrada de la qual es conserva el mur nord, a l'interior, que devia servir com a residència del senyor i la seva família.

El paisatge, el formen dues unitats totalment diferenciades: la plana i el torrent de Vallparadís. A la plana predomina el bosc d'alzina, amb alguna olivera i algun camp de cereal. Al vessant del torrent, pràcticament sense aterrar el pendent, arbustos, algun arbret i alguns ceps. Al fons del torrent, un cabal d'aigua permanent amb arbres de ribera, horts i algun camp de lli.

Al castell, hi viuen permanentment el senyor i la seva família, i un grup reduït de servents que, fonamentalment, tenen cura de les tasques del servei, però sobretot de les agrícoles. La vida familiar es concentra a l'interior de la torre, que podia dividir-se en quatre plantes: el celler a la planta baixa, el foc i el menjador al primer pis, el dormitori al segon i el graner al pis superior. És possible també que hi hagués algun altre habitacle independent a la torre, a l'interior de la fortalesa, com també l'estable per als animals i altres dependències d'ús agrícola.

Secció de la torre central

La cartoixa

Blanca de Centelles, filla de Bernat de Centelles i Saurina de Terrassa, fou la darrera representant d'aquesta família que residí al castell de Vallparadís i, al seu domini senyorial sobre la quadra s'hi afegeixen els drets jurisdiccional propis del castell-palau de Terrassa.

L'any 1344, Blanca de Centelles cedí els seus dominis de Vallparadís a l'orde religiós de la cartoixa, i, com a conseqüència, s'instal·là al castell un monestir anomenat Sant Jaume de Vallparadís.

Durant el segle XV, els cartoixans abandonaren el castell i es traslladaren a l'actual cartoixa de Montalegre (Tiana).

S'hagueren de fer unes reformes per adaptar l'edifici a les necessitats dels seus nous ocupants. El castell esdevingué un monestir amb les dependències que li eren pròpies: església, sala capitular, claustre, cel·les,... La capella era la gran sala de planta rectangular, actualment anomenada Tinell, amb volta d'arcs apuntats sobre mènsules i sostre pla, i també amb una finestra d'estil gòtic a l'extrem on se suposa que hi havia el presbiteri.

L'actual sala d'arqueologia, al costat de l'anterior, amb volta de creueria, podria ésser la sala capitular de la comunitat.

El claustre era el centre de l'edifici i al seu voltant es situaven les cel·les i altres dependències. Té una galeria inferior, poc uniforme d'estil i tancada al sector est, i una de superior que presenta un auster estil gòtic amb arcuacions i capitells geomètrics sense decoració.

La capella de Sant Jaume de Vallparadís, exterior al castell, es construí durant el segle XIII i s'enderrocà a principi del segle XX.

A la plana, el bosc d'alzina disminueix i augmenten els conreus de cereals i les oliveres, al mateix temps que apareix la vinya com a cultiu extensiu.

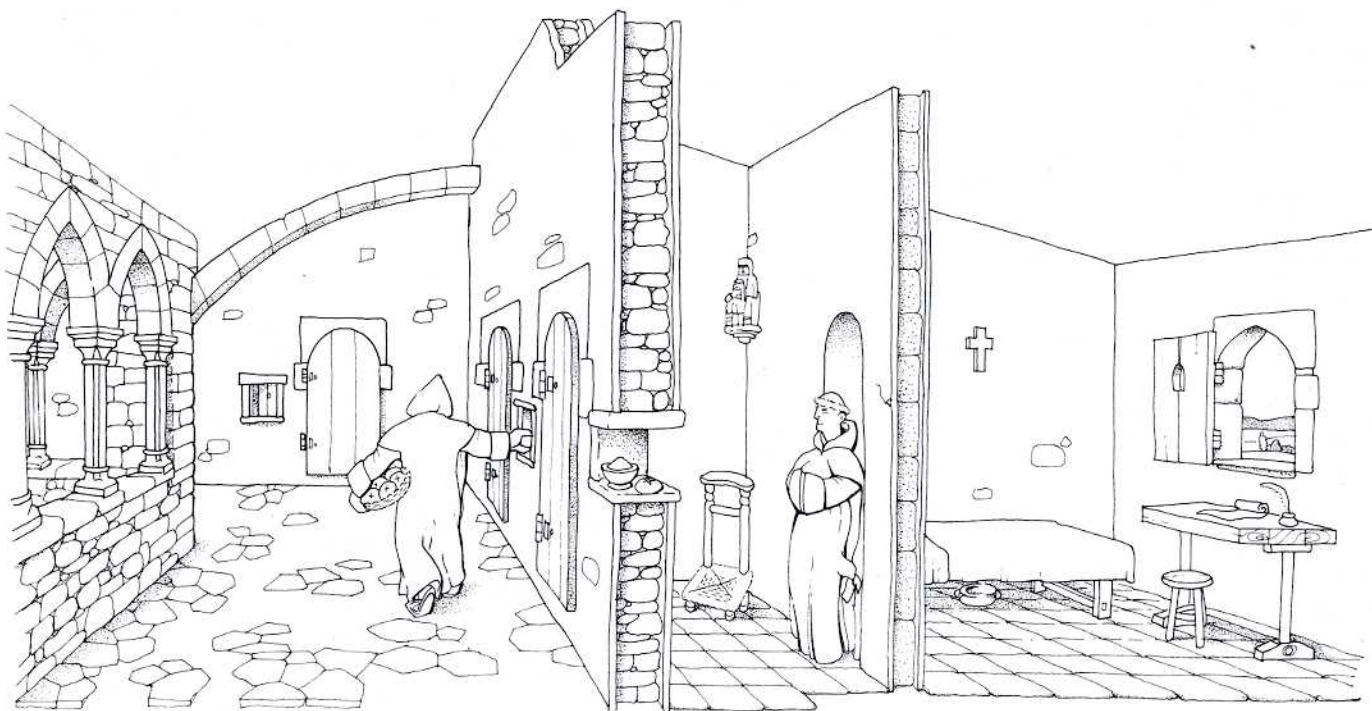
Al vessant del torrent, continuen alguns arbustos i arbres, però l'espai s'aterassa i apareixen els bancals de vinya. Al fons del torrent, a part dels arbres de ribera, augmenten els horts i desapareix el cultiu del lli.

El cabal d'aigua gairebé continuat s'aprofita per als molins, sobretot fariners.

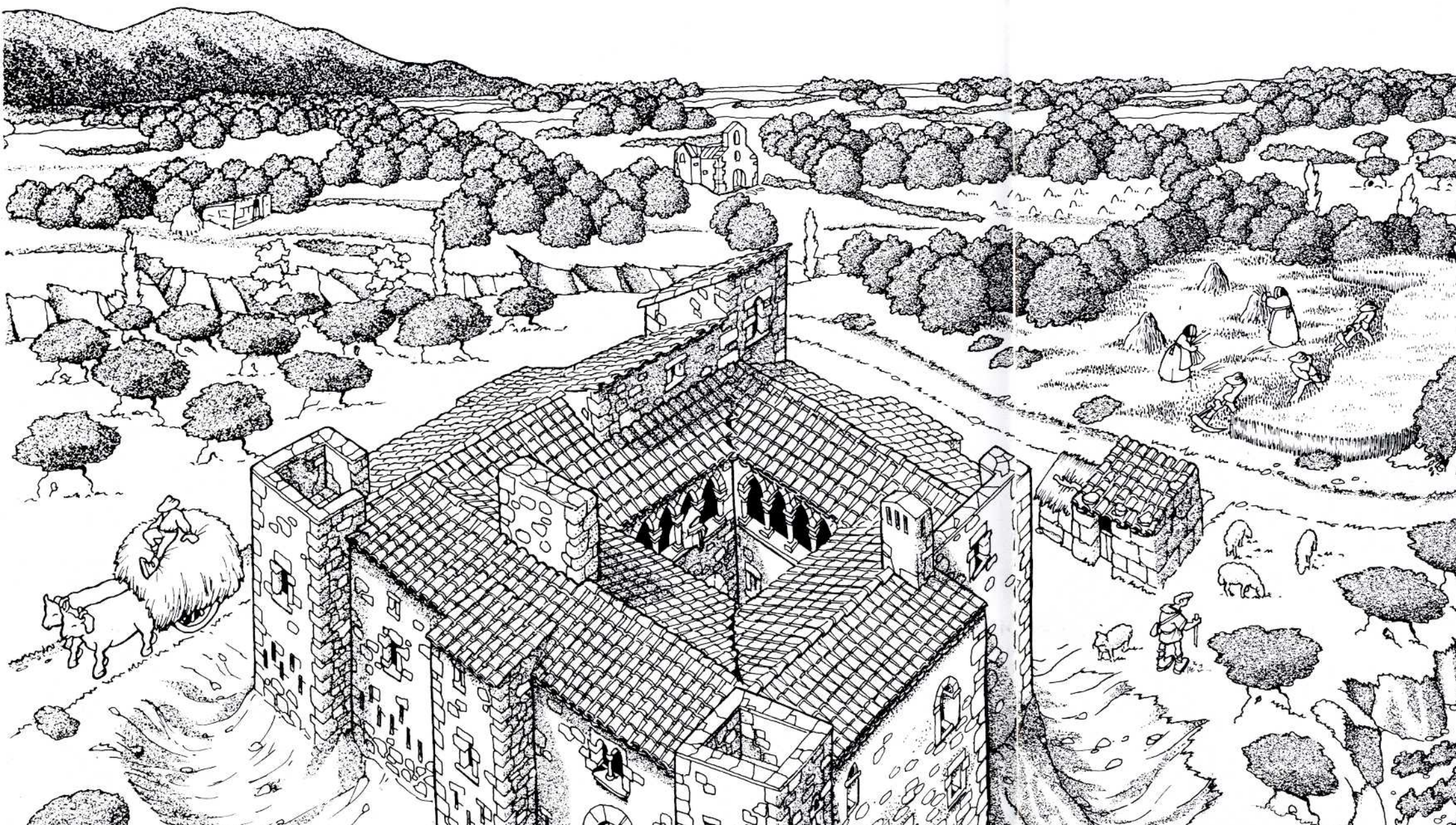
Segons la regla cartoixana, els monjos han de fer una vida eremítica, basada en l'oració, la meditació i el treball en solitud. La cel·la és, doncs, el nucli principal de la vida del cartoixà i consta dels espais necessaris per a dur-les a terme: l'Ave Maria, el *cubiculum*, el taller i el mirador. Tan sols una pregària al dia, algunes reunions eventuais i un àpat setmanal es fan de forma comunitària en espais com són l'església interior, la sala capitular i el refectori. Els cartoixans també celebren alguna missa a la capella exterior, per als seus familiars o per a forans i dones.

La comunitat està formada pels pares, els germans i els familiars. Els pares practiquen la vida eremítica, mentre que els germans i familiars es dediquen a les feines agrícoles i ramaderes del terme de la cartoixa.

La cartoixa genera un període de prosperitat per a l'activitat agrícola de la quadra.

Secció del claustre superior i una cel·la

La quadra

Una quadra era un territori amb jurisdicció pròpia i comptava amb una casa forta, un nombre de focs reduïts i un senyor amb drets, pocs o molts, limitats pel poder d'un altre superior. Els detentors de les quadres solien ser, als segles XII i XIII, feudataris dels senyors de rang superior, per la qual cosa eren considerats cavallers i gaudien d'una certa autonomia.

La quadra de Vallparadís comprenia una petita extensió de terres de quatre quilòmetres de llargada per una amplada reduïda i irregular. Es trobava localitzada a l'est de les esglésies de Sant Pere, entre el torrent del mateix nom i l'actual riera de les Arenes.

De fet, la quadra neix amb Berenguer Sanlà. Segons Salvador Cardús, que pren com a referència un capbreu de 1346, la quadra comptava amb vuit focs i l'any 1359, després de l'anomenada Pesta Negra, en quedaren quatre.

Després de la mort de Blanca de Centelles, la quadra tingué diferents senyors: els cartoixans (1344), l'orde del Carme de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (1413) i la família Sentmenat (1432).

Del *Catastro de la nova recanació (y Separació) de la cuadra de la Cartuxa de la Vall de Paradís*, executat pel geòmetra Joseph Mayol, l'any 1729, es desprèn que la quadra comptava amb cinc masies: "lo Mas Castell, lo Mas Clastania, la Caseta den Pi, lo Mas Palet de la Quadra i lo Mas Figueras".

A final del segle XVIII, i com a conseqüència del creixement econòmic i demogràfic, sorgeix un petit nucli de població entre els límits de la quadra i la vila de Terrassa, l'anomenat carrer de la quadra (actual carrer de Sant Antoni).

L'any 1830, el territori de la quadra s'incorporà a la vila de Terrassa i s'acabaren els drets jurisdiccional del senyor del castell, els quals havien estat motiu de plet en algunes ocasions entre la vila i aquell. Els Sentmenat, però, conservaren la propietat d'algunes terres i el castell.

Segons l'esmentat cadastre, al segle XVIII el territori de la quadra de la Vall de Paradís té una fisonomia rural. Domina l'erm i el bosc. Els conreus principals són els cereals i l'olivera. Molta menys importància tenen la vinya, els productes d'horta i els fruiters. Hi ha alhora una certa activitat ramadera, consistent en dos ramats de bous i un nombre més reduït de porcs. Com a animals de tir i treball al camp, s'utilitzen les parelles de bous i els ases.

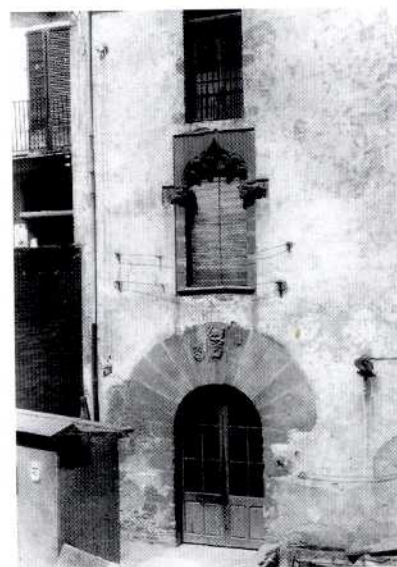
La quadra es troba dividida en quinze parcel·les pertanyents a vuit propietaris, entre els quals destaquen per ordre d'importància de les seves pertinences: els Palet, els Bru i els Sentmenat.

En aquest mateix segle, el castell fa les funcions de casa de pagès i la seva distribució és la d'una masia clàssica i tradicional: "baix ab entrada, cuyna, seller, un corral, una establia, y dalt sala, quatre cambras y una golfa". Pel que fa al seu estat de conservació, el cadastre ens diu que "molta part de ell és dirruit".

Històricament, cal destacar per la seva importància el mas de la Castlània (torre d'en Bru i can Canela), manat construir a principi del segle XIV per Blanca de Centelles, que és la residència del recaptador de l'impost de castlània i, posteriorment, del de les rendes de la cartoixa. Té una torre de planta circular adossada a la masia i presenta elements ornamentals gòtics.

La quadra de Vallparadís al segle XVIII segons Salvador Cardús. Dibuix de Mateu Avellaneda. Núm. reg. Museu de Terrassa: 12031

Mas de la Castlània (torre d'en Bru i can Canela), carrer Serrano, 37.

El castell i la ciutat

El 1852, els Sentmenat van vendre el castell i les terres que conservaven a la família Maurí, fabricants locals que eren també importants propietaris rústics. Uns masovers conreaven les terres i vivien a la masia que ocupava una part de les dependències del castell. La resta de l'edifici va anar ensorrant-se gradualment. Part del claustre era el pati i alguna altra dependència servia d'estable i corral.

El castell i Sant Pere, any 1898

El 1944 el castell fou declarat monument històric i, el 1947, els Maurí el varen cedir a la ciutat. Poc després, es van iniciar les obres de restauració i reconstrucció amb la intenció d'ubicar-hi el museu de la ciutat. El 1959 s'inaugurà el Museo Municipal de Arte.

El paisatge que envolta el castell ha anat patint al llarg de tot el segle XIX diverses transformacions. A la plana, el conreu de cereals i sobretot de vinya ho ha omplert tot, deixant cada cop menys espai al bosc o a altres conreus. Aquesta expansió s'atura amb l'arribada de la fil·loxera, que va matant tots els ceps catalans, com ha fet abans amb els de França. Erms i cereals han anat ocupant aquests espais.

Al fons del torrent, cada cop menys escarpat, els horts continuen omplint tot l'espai, malgrat que el corrent d'aigua ha minvat considerablement a mesura que creix la indústria i absorbeix l'aigua dels aqüífers locals. Aquests horts, regats amb pous i fonts, són la part més rica i productiva dels terrenys del Mas Castell.

A final del segle passat, la construcció del pont del Passeig permet que la ciutat superi l'obstacle

del torrent. A l'entorn del castell han crescut fàbriques, l'Escola Industrial i, just al costat, dues residències senyorials: la Torre Soteres i la casa que s'ha construït l'arquitecte municipal Coll i Bacardí, actualment casa Baumann. Ambdues, fetes per arquitectes que pensen en el torrent com a futur parc urbà de Terrassa.

El mateix Coll i Bacardí ha elaborat un projecte de parc per a Vallparadís, i en aquesta època es planten, al fons del torrent, els grans arbres que avui dia encara hi ha. Projectes similars s'aniran repetint en tots els plans urbanístics fets al llarg del segle.

L'enjardinament dels entorns de l'edifici és fruit del període d'obertura del museu els anys cinquanta.

L'edifici s'ha anat degradant de manera alarmant. A principi de segle ha perdut la meitat sud dels murs i el claustre. Queda dret el cantó nord-oest habitat pels masovers, i el Tinellet i sala capitular són ocupats pel bestiar i els corrals.

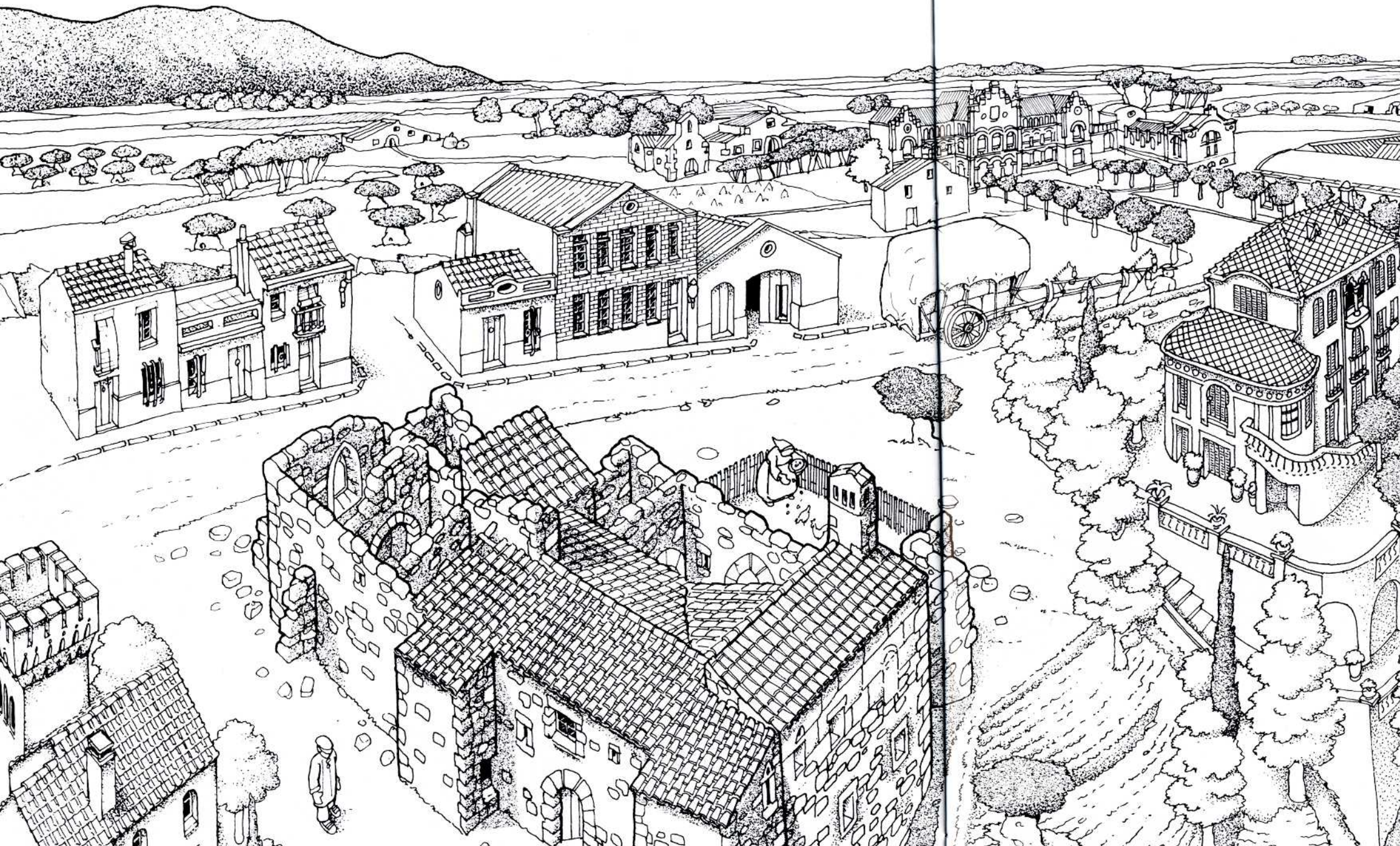
El fossat fa temps que ha desaparegut, reomplert progressivament. Només la part superior del pont de la porta principal pot fer pensar en la seva existència.

El castell és només una masia en runes i envoltada d'edificis propis dels nous temps. Els masovers que hi viuen depenen de la ciutat. La seva activitat s'haurà vist transformada per les noves formes de vida urbana. Probablement, i com molts altres terrassencs, han hagut de compartir la feina a l'hort amb la feina a la fàbrica.

El castell en fase de reconstrucció, anys cinquanta.

El castell i la ciutat

Una visita al castell

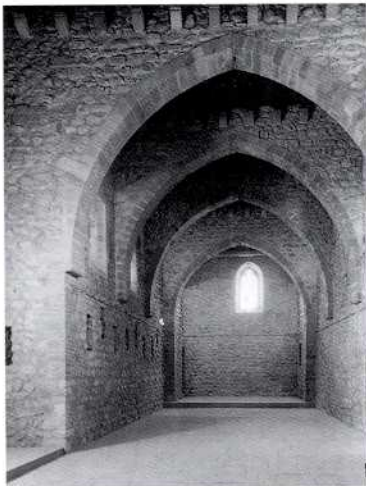
Castell. Façana nord, accés a l'edifici.

Recorregut exterior

- L'aparell defensiu de l'edifici.
La ubicació de la fortalesa, la muralla, les torres, el fossat, el pont.
- Materials de construcció.
Còdols i argamassa, carreus i tàpia.
- Tècniques de construcció.
"Opus spicatum", paredat comú, filades de carreus i còdols.
- Obertures.
Sageteres, portes i finestres.

Planta baixa

- El Tinellet.
Pany de paret on es reconeix la torre central.
Inscripció àrab.
- Capella gòtica: planta rectangular, coberta –arcs apuntats i sostre pla– i finestra de la capçalera.

El Tinellet

Tinellet. Inscripció àrab.

- Claustre.
Galeria inferior.
Pati.
- Sala Capitular.
Planta, coberta –clau de volta i arcs de creueria–.

Sala Capitular.

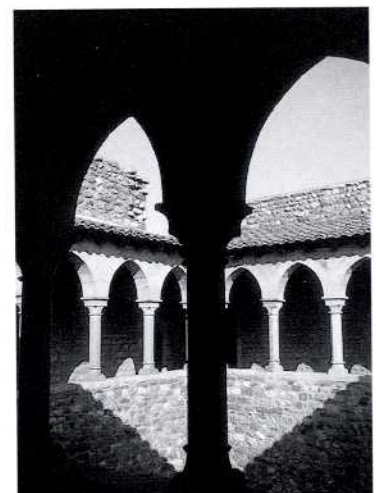
- Exposició permanent:
monogràfic sobre el castell cartoixa.
Maqueta, materials arqueològics –gots, escudelles, materials de construcció,...–, plànol de la quadra, documentació, fotografies, planimetria arqueològica, ...

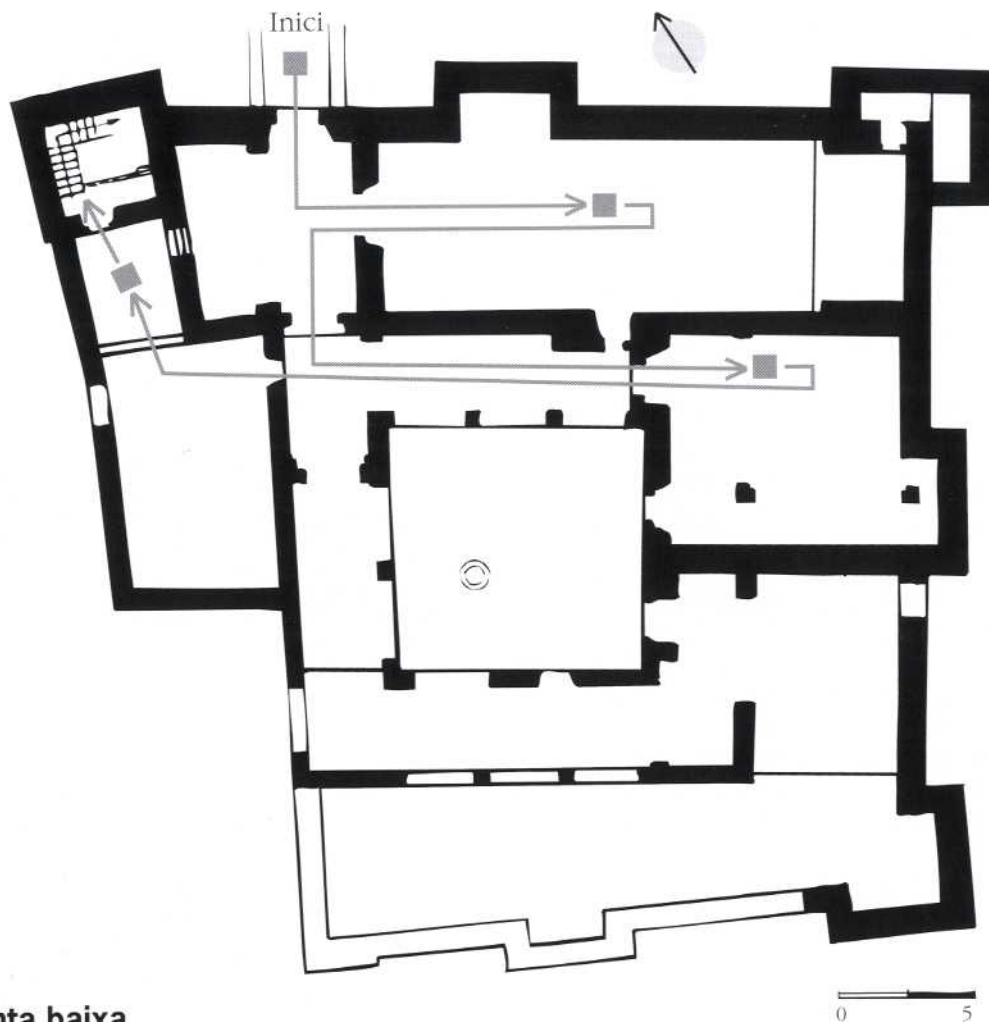
Ceràmica medieval. s. XV. Escudella.

Planta superior

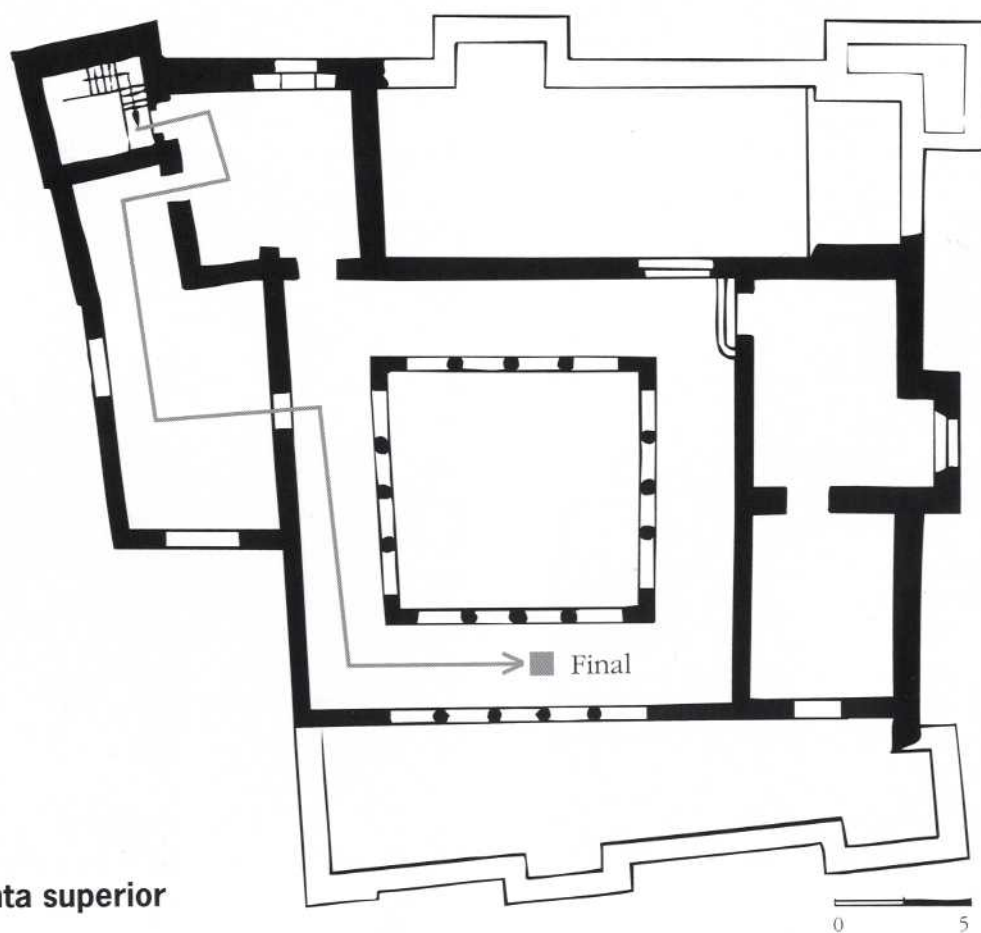
- Claustre.
Galeria superior:
arcuacions gòtiques i capitells geomètrics.
- Pany de paret de la primitiva torre central que sobresurt de la teulada.
- Observació de l'entorn exterior.

Claustre. Galeria superior.

Planta baixa

Planta superior

El castell avui

La seu principal del Museu de Terrassa es troba al castell cartoixa de Vallparadís que acull l'exposició permanent i la sala d'exposicions temporals –el Tinellet–.

Des de l'any 1959, al castell s'ubicava el "Museo Municipal de Arte", on s'exposaven diverses col·leccions artístiques de totes les èpoques, provinents del patrimoni museístic municipal. No existia, no obstant, un projecte que li donés coherència.

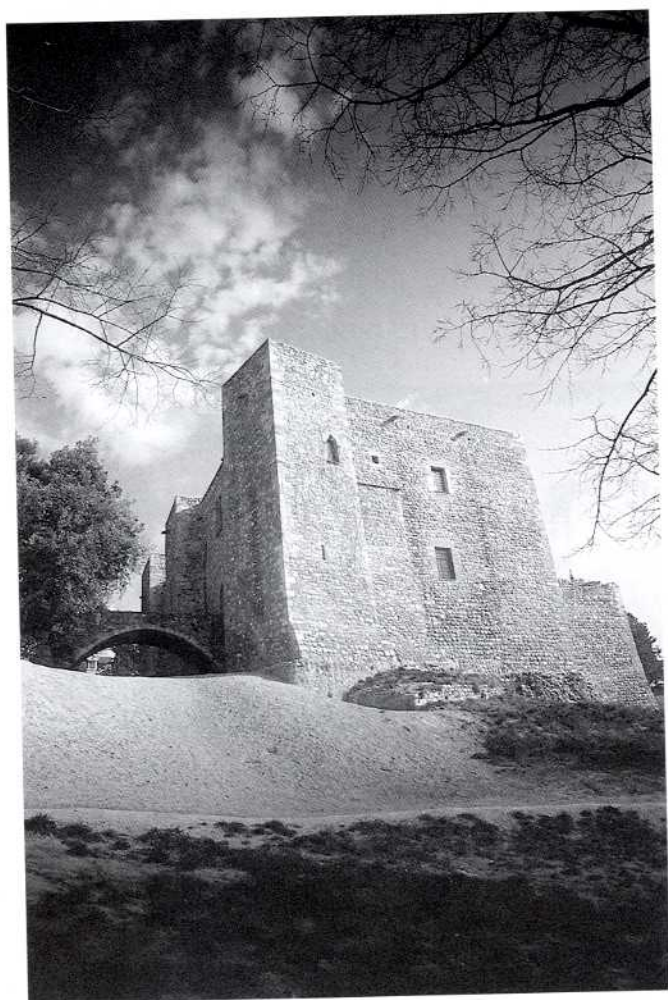
El primer pas vers un museu d'història de la ciutat es dona l'any 1982 amb la inauguració de la Sala d'Arqueologia que es troba a la sala capitular.

El Pla de Museus de Terrassa (1988) i, més tard, el Programa museístic (1990) donen fonament a l'exposició permanent del Museu de Terrassa, inaugurada l'any 1994. En aquesta es mostra l'evolució del territori i la seva ocupació humana, a Terrassa i la seva comarca, que abraça des de la prehistòria a l'actualitat.

Exposició permanent.

L'entorn del castell ha estat urbanitzat i enjardinat i forma part d'un projecte molt més ampli: el Parc de Vallparadís, del qual ja es parlava a principis de segle i que ara progressivament es va fent realitat.

El castell, façana oest.

Sala d'exposicions temporals el Tinellet.

Museu de Terrassa, castell cartoixa de Vallparadís.

Per a saber-ne més

- BATLLE, Carme. "L'expansió baix medieval (segles XIII-XV)", *Història de Catalunya*, vol. III, Edicions 62. Barcelona, 1988.
- *Els castells catalans*, vol. II (pàg. 153-160), Editorial Dalmau. Barcelona, 1967.
- CARDÚS, Salvador. *El Castillo Cartuja de Vallparadís*. Junta Municipal de Museos. Terrassa, 1969.
- D.A. *Història de Terrassa*. Papers de ciutat, núm. 1, Ajuntament de Terrassa. Terrassa, 1987.
- *Catalunya Romànica*, vol. XVIII, (pàg. 267-269), Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1991.
- FERRAN i GÓMEZ, Domènec. "Ceràmica de la baixa edat mitjana del castell cartoixa de Vallparadís", *Terme*, núm. 2, CEHT-AHC, Terrassa, 1987.
- MÒDUL D'ARQUEOLOGIA. Escola taller de Vallparadís. "Sobre la inscripció àrab de la Sala del Tinellet", (pàg. 10-11), *Terme*, núm. 7. CEHT-AHC. Terrassa, 1992.
- MORO i GARCIA, Antoni. MÒDUL D'ARQUEOLOGIA. Escola Taller de Vallparadís, "El fossat nord del castell cartoixa de Vallparadís". *Memòries d'intervencions arqueològiques a Catalunya*, núm. 5. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1993.

2.ª Edició

Edita:	Ajuntament de Terrassa. Institut Municipal de Cultura i Esports. Museu de Terrassa, Gavatxons, 9 08221 TERRASSA
Coordinació:	Domènec Ferran
Projecte i textos:	Anna Maria Benaiges, Ferran Berenguer, Joan Coma i Domènec Ferran.
Il·lustracions:	Jordi Bigordà
Fotografies:	Domènec Ferran, Domi Mora, Josep Rosaura, Arxiu Mas i Diputació de Barcelona (Catalogació i Conservació de Monuments)
Impressió:	Prismàtic Arts Gràfiques, S.A.
Dipòsit legal:	B - 16.241/95
ISBN:	84-86838-21-5

